

Сидоренко В.В. Педагогічна майстерність як акмеологічний феномен / В.В. Сидоренко // матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм : проблеми теорії і практики підготовки та перепідготовки освітянських кадрів», м. Київ, 25 листопада 2015 р. / уклад. Н.В. Гузій, В.І. Саук. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – С. 14-19.

Сидоренко В.В., доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри філософії освіти і освіти дорослих ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК АКМЕОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

В умовах цивілізаційно-історичних та освітніх викликів ХХІ століття педагог **живе й працює в режимі акме**, виступаючи активним суб'єктом власного професійно-особистісного самовдосконалення й самотрансценденції. Його професійний розвиток становить неперервний процес прогресивного й гуманістичного формування особистості, яка прагне підняти себе до рівня вершинних професійних еталонів, що здійснюється в саморозвитку й самореалізації, у професійній діяльності й взаємодіях (Л.В. Абдаліна, О.М. Вержицька). Професійно-особистісне зростання педагога передбачає цілісне, результативне перетворення компетентісного (соціального, професійного, особистісного) досвіду шляхом подолання протиріч у професійно-діяльнісній та індивідуально-особистісній сферах, індивідуально-творче транспозиціонування набутих знань, умінь, навичок у практичній площині, вироблення нової якості професійно-педагогічної дії тощо. Вершиною професійно-особистісного становлення, формування й удосконалення вчителя є досягнення ним найвищого рівня – педагогічної майстерності, акмепрофесіоналізму.

Дослідження педагогічної майстерності як складного поліфункціонального феномену має здійснюватись із **системних акме-синергетичних позицій**, шляхом вивчення його як акмеологічної наукової категорії, пролонгованого неперервного процесу й акмеологічно спроектованого й досягнутого вчителем протягом життя високого професійного-особистісного результату (акме-вершини).

Акмеологічний феномен – це, по-перше, конкретні прояви людини як індивіда – найскладнішого живого організму, як особистості, ядром якої виступають сформовані в людини відношення до різних сторін дійсності, і як діяча, передусім як професіонала; по-друге, це конкретні прояви буття й життєдіяльності малих і великих спільнот людей, передусім які належать до виконуваної кожної з них ролі в суспільстві [1, с. 3]. Акмеологічний напрям розгляду проблеми є, на нашу думку, виправданим із точки зору глибини й вичерпності дослідження, оскільки педагогічна акмеологія уможлиблює відстеження становлення, формування і вдосконалення професіонала, характеризує, наскільки він відбувся як особистість, громадянин, спеціаліст

свої справи. Предметом акмеології визначено процес досягнення вершин майстерності, максимальної творчої самореалізації спеціаліста в процесі пошуково-перетворювальної професійної діяльності, досягнення акме-вершин у соціальній, професійно-діяльній та індивідуально-особистісній сферах за індивідуальною освітньою траєкторією, доведення професійно-педагогічної діяльності до вершинних, творчих акме-форм.

Акме (від др.-грець. *ακμή*, *акте* – розквіт, вершина, зрілість, вищий ступінь чогось) у розвитку педагогічної майстерності вчителя окреслює той психічний стан, за якого відбувається професійний і соціальний розквіт педагога, його оптимальна самореалізація, досягаються високі успіхи в професійно-педагогічній діяльності, що виходять за межі професійних нормативів і забезпечуються власним творчо-продуктивним внеском тощо. Такі результати діяльності позначають перехід від професійної майстерності до рівня педагогічної творчості, за якого вчитель виходить за межі професійного досвіду, включаючи в професійно-педагогічну діяльність нові задачі, прийоми й технології, досягає унікальних, неординарних, принципово нових результатів, робить індивідуальний творчий внесок у досвід професії, зокрема отримує новий продукт, теоретичні концепції, передовий досвід [1, с. 295-296, 299]. Отже, учитель-майстер, акмепрофесіонал досягає найвищого рівня *професіоналізму діяльності* (висока результативність і якість професійно-педагогічної діяльності, що виходять за межі професійних нормативів і забезпечуються власним творчо-продуктивним внеском; нова якість професійно-педагогічної дії; індивідуальний педагогічний стиль; авторська система діяльності та ін.) і *професіоналізму особистості* (максимальний розвиток акмеологічних інваріантів, педагогічних здібностей та ін.).

Під час дослідження педагогічної майстерності як акмеологічного феномену враховуємо такі закономірності реалізації феноменологічного підходу [2, с. 155]: а) кожний феномен, який виконує системотвірну функцію в розвитку відповідних теорій, повинен бути всебічно та багатовимірно вивченим і осмисленим з точки зору цілей, змісту, форм, методів, дидактичних і технічних засобів; б) виокремлений феномен повинен бути дослідженим як локально, у контексті розвитку відповідної педагогічної теорії, так і глобально, і в порівнянні з іншими раніше відомими педагогічними теоріями; в) досить продуктивно феноменологічний підхід у розвитку відповідної педагогічної теорії застосовувати з урахуванням принципу доповнюваності, тобто важливо зрозуміти, наскільки теорія доповнює й розвиває попередні педагогічні теорії, у цьому її принципова відмінність, і за рахунок цього досягається педагогічна ефективність навчально-виховного процесу.

Наукова інтерпретаційна парадигма педагогічної майстерності як акмеологічного феномену здійснюється на основі праць О.М. Вержицької, Н.В. Гузій, А.О. Деркача, В.Г. Зазикіна, Н.І. Клокар, Н.В. Кузьміної, А.К. Маркової, С.С. Пальчевського, С.Д. Пожарського тощо.

За розгляду педагогічної майстерності як акмеологічного феномену вона становить *відкриту, самоорганізувальну, багаторівневу й водночас керовану систему*, розвиток якої забезпечується певними зовнішніми й

внутрішніми механізмами функціонування, зокрема попередньою фундаментальною підготовкою вчителя у вищому навчальному закладі за предметним полем спеціальності, оволодіння основами педагогічної майстерності, розширення діяльній сфери та спектру інноваційних ролей і функцій (фасилітатор, менеджер, розробник навчальних програм, концепцій, проектів, організатор саморозвитку й самовдосконалення на засадах рефлексії, співторець, співдіяч, дослідник, коуч, реалізатор найвищих духовних людських чеснот і загальнолюдських цінностей та ін.), подальший професійний розвиток (*діяльній аспект*), самовдосконалення за індивідуальною освітньою траєкторією (*особистій аспект*), прагнення до неперервного професійно-особистісного зростання протягом життя (*мотиваційній аспект*). Розвиток педагогічної майстерності вчителя становить *неперервний, системний, багаторівневий, поліфункціональний, диференційований, акмеологічний, пролонгований і циклічний процес*, що включає становлення кваліфікованого спеціаліста, особистості з акмеологічною позицією, професіонала, який проходить такі *періоди професіогенезу*: **період професійної адаптації** (актуалізація професійного простору вчителя, включення у сферу професійних відношень, опанування нових соціально значущих ролей і функцій, утвердження в педагогічному й учнівському колективах, формування професійно-особистісної мотивації, подолання протиріч між здобутими у вищому навчальному закладі знаннями, уміннями, навичками та багатовекторними завданнями професійно-педагогічної діяльності та ін.), **період набуття емпіричного досвіду** (акумулювання досвіду колег, виокремлення себе із соціального й професійного середовища, рефлексивне осмислення власної професійної діяльності, вибудовування проекту педагогічної дії нової якості; актуалізація педагогічних здібностей, можливостей, поведінкових моделей, ціннісних настанов, формування професійно значущих компетентностей і набуття необхідних компетенцій та ін.), **період формування і вдосконалення педагогічної майстерності** (опанування методології творчої діяльності, вироблення оригінальної, самобутньої педагогічної системи педагогічних дій, індивідуального педагогічного стилю; вибір продуктивних комунікативно-ситуативних моделей взаємодії з дітьми, батьками, колегами; одержання результат у вигляді діяльній освітнього результату й накопиченого перспективного педагогічного досвіду та ін.), **період творчого самовираження й самореалізації** (творча реалізація вчителем завдань проекту професійно-особистісного розвитку шляхом апробації авторської програми, методики, досвіду, персонал-технології, тиражування їх у професійному соціумі та ін.), **період акмепрофесіоналізму** (інноваційно-експериментальний підхід учителя до виконання завдань професійно-особистісного розвитку, становлення і вдосконалення протягом життя; самомотивація на неперервний педагогічно-методичний пошук оригінальних форм, прийомів і засобів навчання та ін.).

Процес розвитку педагогічної майстерності вчителя *амбівалентний*, оскільки можна спостерігати його нерівномірність і гетерохронність на всіх стадіях, порушення лінійності, послідовності і впорядкованості, етапи біфуркації (професійно-особистісне зростання в новій точці росту), деструктивні тенденції

(зокрема поведінкові ускладнення, відсутність індивідуального стилю діяльності, низька мотивація, професійна обмеженість – негативний професіогенез). Таким чином, *педагогічна майстерність як відкрита самоорганізувальна й водночас керована система* складається із взаємопов'язаних, взаємодоповнювальних компонентів, зокрема фаз, стадій, етапів набуття, формування, розвитку і вдосконалення, рівневій варіативності вираження (репродуктивний, оптимальний, досконалий, продуктивно-технологічний або творчо-інноваційний рівні педагогічної майстерності), що становлять єдиний андрагогічний цикл і детермінуються певними організаційно-педагогічними та науково-методичними умовами, акмеологічними (суб'єктивними й об'єктивними) чинниками, але передусім найвищою формою компетентної активності особистості, що ґрунтується на інтелекті, афекті й волі (І.А. Зязюн), гуманізмі й виробленій системі ціннісних орієнтирів.

Учитель-майстер – це передусім *акмічна особистість*, яка має сталу акмеологічну професійну позицію, прагне підняти себе до рівня вершинних професійних еталонів; для якої провідною потребою і домінуютьною життєвою цінністю виступає прагнення «бути особистістю» із духовною і громадянською спрямованістю [1, с. 410], прикладом і взірцем національної, мисленнєвої, поведінкової, ментальної, ціннісно-світоглядної тощо культури.

Акмеологічну професійну позицію вчителя-майстра розглядаємо як сформовану систему професійних настанов, ціннісно-смиислового простору, акме-мотивації, що забезпечує максимальну мобілізацію потенційних ресурсів, самомотивацію на розвиток педагогічної майстерності протягом життя, високі досягнення в професійно-педагогічній діяльності, сталу потребу у творчій самоактуалізації в умовах реформування освітньої галузі. Безперечно, між якістю професійно-педагогічної дії і мотиваційною сферою особистості існує безпосередній взаємозв'язок. Тому формування *акме-мотивації* вчителя передбачає підвищення рівня професійних стандартів, планування випереджувальних стратегічних цілей, найближчих і подальших перспектив, що регламентуються суспільством і професійною спільнотою, динамічний розвиток діяльнісної нормативної регуляції, спрямованість на найвищі професійні досягнення, які мають соціально-позитивне значення.

Вибір форм, методів і метатехнологій неперервного розвитку педагогічної майстерності вчителя зумовлюється рівнем його *акмеологічної культури*, умінням здійснювати *акмеологічне проектування професійно-особистісного зростання* за індивідуальною траєкторією. **Акмеологічне проектування** визначаємо як процес створення проекту професійно-особистісного зростання вчителя, прототипу, праобразу майбутнього об'єкта, стану та способів його перетворення, замисленого в реальному продукті більш високого рівня педагогічної майстерності шляхом його попереднього осмислення та прогнозування. Це триєдина діяльність, яка включає положення початку змін в об'єкті проектування, відстеження ходу змін в об'єкті і внесення коректив на підставі зіставлення можливого (спланованого) і дійсного (досягнутого) станів системи. Засобом стимулювання й перманентного моніторингу розвитку педагогічної майстерності вчителя, що забезпечує цілісність процесу

підготовки компетентного фахівця, конкурентоздатного на ринку освітніх послуг спеціаліста, є **акмеограма**. Документ включає аналіз видів професійної діяльності, її мети, мотивів, засобів, структуру, функції, алгоритми дій і операцій, опис акмеологічних інваріантів у суб'єктивних характеристиках професійної діяльності, в її якостях, що забезпечує поступальний розвиток, професійне самовдосконалення вчителя, його просування до високих рівнів педагогічної майстерності. Акмеограма включає мету (початкову, проміжну, кінцеву); вибір моделі розвитку педагога; визначення акмеологічних технологій; види професійно-педагогічної діяльності; імовірні індивідуальні показники професіоналізму, що плануються як результат професійно-особистісного розвитку.

В основі розвитку педагогічної майстерності лежить створена вчителем **акмеологічна позитивно-гармонійна «Я-концепція»**, яка передбачає актуалізацію власних педагогічних здібностей, якостей і можливостей, поведінкових моделей, ціннісних настанов, адекватне виділення себе із соціального й професійного середовища, усвідомлення власної специфіки та моделювання на цій основі індивідуальної траєкторії професійного зростання, оволодіння системою засобів, механізмів саморегуляції. Позитивно-гармонійна «Я-концепція» включає «Я-образ» (адекватне виділення себе із професійного середовища, усвідомлення власної специфіки), «Я-учинок» (неперервний розвиток педагогічної майстерності протягом життя), «Я-ставлення» (домінування внутрішнього контролю, самооцінка педагогічних здібностей, якостей, саморефлексія), «Я-настанову» (цілепокладання, самонастанови на інноваційність, творчий пошук). «Я-концепцію» розглядаємо через взаємозв'язок когнітивного, емоційно-ціннісного й поведінкового компонентів, на емпіричних показниках яких (самоусвідомлення, самооцінка, цілепокладання тощо) ґрунтується самоосвітня діяльність учителя як життєтворча сила його педагогічної майстерності.

Отже, педагогічна майстерність – це вершина творчості, вершина професійної зрілості, що несе в собі смисл «акме», тобто вершини творчості й професіоналізму [5, с.146]. Розгляд педагогічної майстерності як акмеологічного феномену уможливорює реалізацію європейського виміру в освіті як системи освітніх орієнтирів, принципів і методів для формування сучасного спеціаліста інформаційного суспільства, учителя-акмепрофесіонала, здатного до самотворення, самореалізації і самовдосконалення протягом життя, виконання інноваційних ролей і функцій, забезпечення нової якості професійно-педагогічної дії, професійного співробітництва й взаємообміну.

Література

1. Акмеология : учебник. Изд. 2-е, перераб. / под общ. ред. Анатолия Алексеевича Деркача. – М.: РАГС, 2006. – 424 с.
2. Андреев В.І. Базові закономірності розвитку освітніх систем. / В.І. Андреев / Освітологія : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Укладачі: Огнев'юк В.О., Сисоєва С.О. – К.: Едельвейс, 2013. – С. 153-161.
3. Сидоренко В.В. Педагогічна майстерність учителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти : акме-синергетичний аспект : термінологічний словник-довідник [Текст] / автор-укладач В.В. Сидоренко. – Донецьк: Каштан, 2013. – 100 с.

4. Сидоренко В.В. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти : дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04 / Вікторія Вікторівна Сидоренко; [Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України]. – К., 2013. – 486 с.

5. Субетто А.И. Сочинения. Ноосферизм. Том четвёртый. Кн. 2. Ноосферное или Неклассическое человековедение : поиск оснований [Текст] / Александр Иванович Субетто / под ред. Л.А. Зеленова. – СПб. – Кострома: КГУ им. Н.А. Некрасова, 2006. – 1000 с.